

Sultonova Nilufar

Jizzax davlat pedagogika univarsiteti, o'qituvchi

OLIY TA'LIM TIZIMIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARNI ZO'RAVONLIKNI OLDINI OLISHGA TAYYORLASH

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalarga nisbatan qo'llanilayotgan zo'ravonliklarning ta'siri, xavfi, bolalar shaxsiyatiga zo'ravonliklarning ta'siri va oldini olish chora-tadbirlari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: zo'ravonlik, zo'ravonliklarning ta'siri, xavfi, bolalar shaxsiyatiga zo'ravonliklarning ta'siri, nopok muomala, bezorichilik, qo'pol muomala, Xavfsiz muhitlar, xavf omillari.

Abstract: This article provides information about the impact and dangers of violence against children, the impact of violence on children's personalities, and preventive measures.

Keywords: violence, impact of violence, risk, impact of violence on children's personality, indecent treatment, bullying, rude treatment, Safe environments, risk factors.

Аннотация: В данной статье представлена информация о влиянии насилия над детьми, опасности, влиянии насилия на личность детей и мерах профилактики.

Ключевые слова: насилие, воздействие насилия, риск, влияние насилия на личность детей, грязное обращение, издевательства, грубое обращение, Безопасная среда, факторы риска.

Yangi O'zbekiston ta'lim tizimida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash mexanizmlarini takomillashtirish va strategik rivojlantirishning "yo'l xarita"larida hamkorlikda o'qitish vositasida talabalar o'rtasida munosabat birligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi O'RQ-996-son "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni bilan bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, bolalarga nisbatan zo'ravonlikning barcha shakllarining oldini olish, zo'ravonlikdan jabrlangan bolalarni hamda o'ziga nisbatan zo'ravonlik sodir etilishi xavfi ostida bo'lgan bolalarni himoya qilish dasturlari va chora-tadbirlarini ishlab chiqadi hamda amalga oshirish ustuvor vazifa etib belgilangan.

Ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlari bo'lajak pedagoglarni zo'ravonlikni oldini olishga tayyorlashda innovatsion yondashuvlar, pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Bu esa, bo'lajak pedagoglarni ta'lim oluvchilar bilan munosabatlarga kirishishda pedagogik-psixologik kompetentlikni rivojlantirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirishga qaratilgan yangicha nazariy yechimlarni topish uchun zarur imkoniyatlar yaratilganligi hamda amaliy jihatlarini ilmiy tadqiq etishga asos bo'lib xizmat qiladi.

¹ <https://lex.uz/docs/-7219502>

O'zbek xalqimiz azal-azaldan bolajon xalq xisoblanadi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik yoki shafqatsizlik bu bola yoki bolalar guruhiga ota-ona yoki pedagog tomonidan jismoniy, jinsiy va yoki ruhiy zo'ravonlik qilinishi yoki umuman beparvolikdir. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik ota-ona yoki pedagogining bolaga haqiqiy yoki potentsial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o'z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning oilasida yoki bola vaqt o'tkazadigan tashkilotlar, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktablar yoki to'garaklarda sodir bo'ladi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik va bolalarga nisbatan shafqatsizlik bilan munosabatda bo'lish tushunchalari ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Shunga qaramay, ba'zi tadqiqotchilar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish tushunchasini beparvolik ekspluatatsiya va odam savdosini o'z ichiga oluvchi soyabon o'rnida ko'rishadi. Rus tadqiqotchilari N.V.Malyarova, M.Nesmeyanovlar ijtimoiy himoyaning ikki ma'nosi haqida fikr yuritadilar. Birinchidan, keng ma'noda, inson o'zini o'zi ta'minlash qobiliyatiga ega bo'lgan, u va uning farzandlari uchun sharoit yaratadigan ijtimoiy munosabatlar tizimini nazarda tutadi.

Global zo'ravonlik, munosabat va ijtimoiy me'yorlarni o'rganish, zo'ravonlik va uning ko'plab oqibatlarini va tabiatini tushunish va uning oldini olish dolzarblik kasb etmoqda. Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya"² va inson huquqlari bo'yicha boshqa xalqaro shartnomalar va standartlar bilan kafolatlangan asosiy huquqdir. Biroq, zo'ravonlik, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlari, madaniyati, dini yoki etnik kelib chiqishidan qat'i nazar, butun dunyo bo'ylab bolalar uchun hayotning o'ta haqiqiy qismi bo'lib qolmoqda. Jiddiy zo'ravonlikka uchragan yoki qarovsiz qolgan bolalar ko'pincha ularning rivojlanishiga to'sqinlik qiladilar, o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelishadi va ta'lim olishi yomonlashadi. Ular o'zlarini past baholaydilar va depressiyadan aziyat chekish mumkin, bu esa, eng yomoni, xavfli xatti-harakatlarga va o'zlariga zarar etkazishga olib kelishi mumkin.

Dunyoning nufuzli ilmiy-tadqiqot muassasalarida talabalarda sog'lom dunyoqarashni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini rivojlashtirish asosida ularning mo'tadil ijtimoiy muhitda bilim olish darajasini shakllantirish amaliyotiga doir qator ilmiy-amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. Bolani jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlik, haqoratlash yoki suiiste'mollik, g'amxo'rlik ko'rsatmaslik yoki e'tiborsizlik, qo'pol muomala yoki ekspluatatsiya qilish, zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish maqsadida hamma zarur qonuniy, ma'muriy, ijtimoiy va ma'rifiy chora-tadbirlarni ko'rilmogda. Ijtimoiy dasturlar ishlab chiqish, bolaga shafqatsizlarcha munosabatda bo'lish hollari munosabati bilan ogohlantirish va aniqlash, xabar berish, ko'rib chiqish va bo'lajak pedagoglarni zo'ravonlikni oldini olishga tayyorlashda innovatsion yondashuvlarga alohida e'tibor qaratish zarurati dolzarb ahamiyatli bo'lib qolmoqda.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlikning aksariyati bolaning rivojlanishining turli bosqichlarida sodir bo'ladigan shaxslararo zo'ravonlikning oltita asosiy turidan kamida bittasini o'z ichiga oladi.

- Nopok muomala (shu jumladan zo'ravonlik bilan jazolash) jismoniy, jinsiy va psixologik emotsional zo'ravonlikni o'z ichiga oladi; va chaqaloqlar, bolalar va o'smirlarga ota-onalar, tarbiyachilar va boshqa hokimiyat vakillari tomonidan, ko'pincha uyda, balki maktablar va mehribonlik uylari kabi sharoitlarda ham e'tiborsizlik.

- Bezorilik (jumladan, kiber zo'ravonlik) jabrlanuvchi bilan na aka-uka, na ishqiy munosabatda bo'lgan boshqa bola yoki bolalar guruhi tomonidan istalmagan tajovuzkor xatti-harakatlardir. Bu takroriy jismoniy, psixologik yoki ijtimoiy zararni o'z ichiga oladi va ko'pincha maktablarda va bolalar yig'iladigan boshqa joylarda va Internetda sodir bo'ladi.

² <https://lex.uz/docs/-2595913>

- Yoshlar zo‘ravonligi 10–29 yoshdagi bolalar va yoshlar o‘rtasida to‘plangan bo‘lib, ko‘pincha tanishlar va notanishlar o‘rtasida jamoat joylarida sodir bo‘ladi, qurolli yoki qurollsiz (masalan, qurol va pichoqlar kabi) zo‘ravonlik va jismoniy tajovuzni o‘z ichiga oladi va guruh zo‘ravonligini o‘z ichiga olishi mumkin.

- Hissiy yoki psixologik zo‘ravonlik bolaning harakatlarini cheklash, haqorat qilish, masxara qilish, tahdid va qo‘rqitish, kamsitish, rad etish va boshqa jismoniy bo‘lmagan dushmanona munosabatni o‘z ichiga oladi.

Qizlar yoki o‘g‘il bolalarning biologik jinsi yoki gender o‘ziga xosligi tufayli ularga qarshi qaratilgan bo‘lsa, zo‘ravonlikning har qanday turlari ham jinsga asoslangan zo‘ravonlikni tashkil qilishi mumkin.

Zo‘ravonlikning ta’siri

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik bolalar, oilalar, jamoalar va xalqlarning salomatligi va farovonligiga umrbod ta’sir qiladi. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik:

- O‘limga olib keladi. Ko‘pincha pichoq va o‘qotar qurol kabi qurollarni o‘z ichiga olgan qotillik o‘smirlar o‘limining to‘rtta asosiy sabablaridan biri bo‘lib, qurbonlar va jinoyatchilarning 80% dan ortig‘ini o‘g‘il bolalar tashkil qiladi.

Og‘ir jarohatlarga olib keladi. Har bir qotillik uchun jismoniy jang va tajovuz tufayli jarohat olgan yuzlab asosan erkaklar zo‘ravonligi qurbonlari bo‘ladi.

- Miya va asab tizimining rivojlanishiga putur yetkazadi. Erta yoshda zo‘ravonlikka duchor bo‘lish miya rivojlanishiga putur yetkazishi va asab tizimining boshqa bo‘limlariga, shuningdek, endokrin, qon aylanish, tayanch-harakat, reproduktiv, nafas olish va immunitet tizimlariga zarar yetkazishi, umrbod oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, bolalarga nisbatan zo‘ravonlik kognitiv rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi va ta’lim va kasbiy yutuqlarga olib kelishi mumkin.

-Salbiy kurash va sog‘liq uchun xavfli xatti-harakatlarning natijasi. Zo‘ravonlik va boshqa baxtsiz hodisalarga duchor bo‘lgan bolalar chekish, spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni suiiste’mol qilish va yuqori xavfli jinsiy xatti-harakatlarga moyil bo‘ladi. Shuningdek, ularda tashvish, depressiya, boshqa ruhiy kasalliklar va o‘z joniga qasd qilish holatlari yuqori.

- Noto‘g‘ri homiladorlik, induksiya qilingan abortlar, ginekologik muammolar va jinsiy yo‘l bilan yuqadigan infeksiyalarga, shu jumladan OIVga olib keladi.

- Bolalar o‘tib ulg‘ayganida yuqumli bo‘lmagan kasalliklarning keng doirasiga hissa qo‘shing. Yurak-qon tomir kasalliklari, saraton, diabet va boshqa sog‘liq sharoitlari xavfining ortishi asosan zo‘ravonlik bilan bog‘liq salbiy kurashish va sog‘liq uchun xavfli xatti-harakatlar bilan bog‘liq.

- Ta’sir imkoniyatlari va kelajak avlodlar. Zo‘ravonlik va boshqa musibatlarga duchor bo‘lgan bolalar maktabni tashlab ketish ehtimoli ko‘proq, ish topish va saqlashda qiynaladi va keyinchalik qurbon bo‘lish va yoki shaxslararo va o‘z-o‘ziga qaratilgan zo‘ravonlik qilish xavfi yuqori bo‘ladi, buning natijasida bolalarga nisbatan zo‘ravonlik kelajak avlodga ta’sir qilishi mumkin.

Xavf omillari

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik ko‘p qirrali muammo bo‘lib, uning sabablari individual, yaqin munosabatlar, jamoa va jamiyat darajasidadir. Muhim xavf omillari:

Individual daraja:

- jins va yosh kabi biologik va shaxsiy jihatlar
- ta’limning past darajalari
- past daromad
- nogironlik yoki ruhiy salomatlik muammolari
- lezbiyan, gey, biseksual yoki transgender sifatida aniqlash yoki aniqlash
- spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni zararli iste‘mol qilish
- zo‘ravonlikka duchor bo‘lish tarixi.

Yaqin munosabatlar darajasi:

- bolalar va ota-onalar yoki g‘amxo‘rlik qiluvchilar o‘rtasida hissiy aloqaning yo‘qligi
- noto‘g‘ri ota-onalar amaliyoti
- oilaviy disfunktsiya va ajralish
- huquqbuzar tengdoshlar bilan bog‘lanish
- ota-onalar yoki ota-onalar o‘rtasidagi zo‘ravonlikka guvoh bo‘lish
- erta yoki majburiy nikoh.

Oldini olish va javob

- Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish mumkin. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish va unga qarshi choralar ko‘rish sa’y-harakatlari xavfning barcha to‘rtta o‘zaro bog‘liq darajasida (shaxs, munosabatlar, jamoa, jamiyat) xavf va himoya omillarini tizimli ravishda hal qilishni talab qiladi.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka barham berishning ettita strategiyasi deb nomlangan dalillarga asoslangan texnik paketni ishlab chiqdi va tasdiqladi.

Yetti strategiya quyidagilardan iborat:

Qonunlarni amalga oshirish va qo‘llash (masalan, zo‘ravonlik intizomini taqiqlash va spirtli ichimliklar va o‘qotar qurollardan foydalanishni cheklash);

Normlar va qadriyatlarning o'zgarishi (masalan, qizlarning jinsiy zo'ravonligini yoki o'g'il bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarini ma'qullaydigan me'yorlarni o'zgartirish);

Xavfsiz muhitlar (masalan, zo'ravonlik uchun mahallaning "qaynoq nuqtalarini" aniqlash va keyin muammoga yo'naltirilgan politsiya va boshqa aralashuvlar orqali mahalliy sabablarni hal qilish);

Ota-onalar va tarbiyachilarni qo'llab-quvvatlash (masalan, yosh, birinchi marta ota-onalarga ota-onalarni o'qitish);

Daromad va iqtisodiy mustahkamlash (mikromoliya va gender tengligi bo'yicha treninglar kabi);

Javobgarlik xizmatlarini taqdim etish (masalan, zo'ravonlikka duchor bo'lgan bolalar samarali shoshilinch tibbiy yordam olishlari va tegishli psixo-ijtimoiy yordam olishlarini ta'minlash); va

Ta'lim va hayotiy ko'nikmalar (masalan, bolalarning maktabga borishini ta'minlash, hayotiy va ijtimoiy ko'nikmalarga o'rgatish).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son

2-"Oliy ta'lim muassalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son qaror

3.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son qarori

4.Abdullayeva O'. Pedagogik texnologiya. – T.: TDPU, 2015, 166 b.: R
5.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov. Umumiy pedagogika. -T.: "Fan va texnologiya", 2018, 528 bet.: M.M. Axmetjanov, Sh.Sh. Olimov, S.S. Avezov. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma.

T.: LESSON PRESS, 2018, 92 bet.:

6.Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. T.: «Iqtisod-moliya» nashriyoti, 2011, 424 bet.: Ma'murov B.B. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan o'quv biluv jarayonini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari. Monografiya. – T.: «Nihol», 2014.:

7.Ishmuhammedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: «Nihol», 2013.: Омонов X.T, Хаттабов М.Б. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.T.: «Iqtisod-moliya», 2016. 200 bet.: